

Prozopografinis metodas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centrinių, administracinių, teismų pareigūnų duomenys Lietuvos Metrikoje 1528–1564 metais

Tomas Vaitkus

Doktorantas
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: tomasvaitkus1990@gmail.com

Santrauka. Šiuolaikiniuose istorijos tyrimuose itin svarbų vaidmenį pradeda vaidinti duomenų bazės. Lietuvos Metrika – didžiausias tęstinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltinis – turi milžinišką kiekį duomenų. Norint juos suvaldyti ir susisteminti į skaitmeninę duomenų bazę, reikalinga griežta metodologinė prieiga. Viena iš tokių prieigų – prozopografinis metodas. LM šaltinių bloko universalumas leidžia atskleisti prozopografinio metodo potencialą. Naudodami LM aktus, šią sociopolitinę grupę galime atrakinti įvairiais aspektais: asmeniniu – genealoginiu, politiniu – karjeros, ekonominiu ir socialiniu. Taip pat, nors XVI a. LM aktai nepasižymi kiekybinio pobūdžio dokumentais, taikydami prozopografinį metodą galime naudoti ne tik kokybinę, bet ir kiekybinę analizę pasitelkdamė surinktus duomenis iš atskirų aktų grupių.

Reikšminiai žodžiai: prozopografija, Lietuvos Metrika, skaitmeninė duomenų bazė, klausimynas.

Prosopographical Method and Data of Central, Administrative, and Judicial Officers of the GDL in the Lithuanian Metric, 1528–1564

Summary. In the digital age, databases are becoming a much more valuable resource for historians. From the abstract perspective, as an archive of the Grand Duchy of Lithuania, the Lithuanian Metrica has signs indicating that it is a massive database. Appropriate methods are needed to command such a large amount of information. A prosopography questionnaire lets us pick up data points from the Lithuanian Metrica, which is very useful for researching groups of persons from the governing body of the Grand Duchy of Lithuania. For example, with the help of a prosopographical questionnaire, we can extract specific data – personal, biographical, political career, social, economical – regarding officers who served under the Grand Duchy of Lithuania in the sixteenth century. LM’s judicial documents, privileges, and testaments are a great source of data for onomastics and reconstructions of marital statuses and social networks. Testaments also accurately indicate dates of death as well as the economical capital of the deceased. Military lists also give us a massive amount of information regarding the economical and political influence of a person. Unfortunately, the amount of type of sources are inconsistent, and a lot of persons from the researched group have “blind spots” on their prosopographical questionnaires. This reason can be partially resolved, as different types of sources in the LM can provide similar data, and thus make the prosopographical method a very useful tool for working with the LM.

Keywords: prosopography, Lithuanian Metric, digital database, questionnaire.

Received: 04/02/2022. Accepted: 04/11/2022

Copyright © 2022 Tomas Vaitkus. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau – LDK) tyrinėjantys istorikai taiko tradiciniais tapusius šaltinių kritikos, teksto analizės, hermeneutikos, istorinį, biografinį ir genealoginį metodus. Tokį platų metodologinį pasirinkimą lemia šaltinių stoka (XIII–XIV a. ir, su tam tikromis išimtimis, XV a. LDK, šaltiniotyriu požiūriu, galime priskirti tokiai epochai), kai kiekvieno naudojamo šaltinio vertė yra didelė, dėl kurios kiekybiniai istorijos tyrimo metodai neįmanomi¹ ir, rekonstruojant istorinę tikrovę, apsiribojama kokybiniais tyrimo metodais. Visgi XVI a. turtėjanti šaltinių bazė leidžia svarstyti apie galimybę taikyti kiekybinio pobūdžio tyrimo metodus. Būtent šiai kategorijai priklauso XX a. pirmoje pusėje išvystytas prozopografinis metodas², taikomas tiriant tarpusavyje susijusių asmenų grupes³. Britų istorikas Lawrence’as Stone’as, apibūdindamas prozopografijos taikymą, pabrėžė, kad tai patogus įrankis nagrinėjant dvi pagrindines istorijos mokslo problemas – socialinės struktūros ir politinio veiksmo priežasties⁴. Platus abiejų problemų pobūdis lėmė, kad jas sprendžiant išsiskyrė dvi prozopografijos taikymo mokyklos. Pirmoji domisi nedidele asmenų grupe, dažniausiai šios mokyklos atstovai tiria valstybių elitus⁵. Antroji dėmesį skiria tam tikrų politinių, socialinių judėjimų bei idėjų sklaidai. Šios šakos atstovų tyrimo objektai – didelės socialinės struktūros, sluoksniai⁶. Abi šios mokyklos šiais laikais orientuojasi į skaitmeninių duomenų bazių, kuriose kaupiami duomenys apie grupę individų leidžia nagrinėti įvairias istorines temas, kūrimą.

Matyti, kad taikant prozopografiją lietuviškoje istoriografijoje yra stipri kokybinė sąsaja su naudojamais šaltiniais. Rimvydas Petrauskas savo knygoje šio metodo taikymą motyvuoja tuo, kad prozopografija tinka laikotarpiui, kuris nepaliko daug šaltinių⁷. Toks požiūris perimtas iš vokiečių Viduramžių istoriografijos, kurioje moderni prozopografija formavosi, mėginant rekonstruoti Šventosios Romos imperijos elito sudėtį remiantis bažnytiniais atminimo šaltiniais⁸. Šia prieiga siekiama optimizuoti turimų duomenų kiekį, tačiau turimi duomenys turi būti pakankamai gausūs, kad galėtume identifikuoti didžiąją dalį tiriamos grupės asmenų⁹. Būtent identifikacija dažnai leidžia atsakyti į klausimus, susijusius su asmenų etnine priklausomybe, tikėjimu, socialiniu statusu, grupės sudėtimi ir rotacija jos viduje. Eugenijus Saviščevas naudoja tokią prieigą, siekdamas pažinti dominančią visuomenės grupę, tirdamas regioninį Žemaitijos elitą¹⁰. Platų šaltinių spektrą naudoja Aivas Ragauskas savo darbe „Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702)“¹¹. Autorius pažymi, kad didžioji dalis miestų val-

¹ T. F. Carney, 1973, p. 158.

² R. E. Beringer, 1978, p. 204.

³ L. Stone, 1971, p. 46.

⁴ Ibidem, p. 46.

⁵ Ibidem, p. 47.

⁶ Ibidem, p. 48.

⁷ R. Petrauskas, 2003, p. 22.

⁸ K. Schmid, 1974, p. 119.

⁹ R. J. Lilie, C. Ludwig, B. Zielke, T. Pratsch, 2013. Šiais principais buvo rengiama įspūdinga duomenų bazė – Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online.

¹⁰ E. Saviščevas, 2010, 461 p.

¹¹ A. Ragauskas, 2002, 477 p.

džios elito tyrėjų taiko prozopografinį metodą ieškodami politinių sprendimų motyvų ir siekia rekonstruoti socialinę aukščiausio miestiečių sluoksnio tikrovę¹². Šis metodas taip pat yra populiarus tarp jaunųjų mokslininkų – Daiva Milinkevičiūtė¹³, Andrius Jurkevičius¹⁴ rengė savo disertacijas taikydami būtent jį. XVI a. šaltinių būklė leidžia išplėsti prozopografinius klausimynus ir surinktą medžiagą analizuoti statistiškai ar pritaikyti kokybinę lyginamąją analizę.

Darbo objektas – prozopografiniai LDK valdovo skiriamų pareigūnų duomenys XVI a. Lietuvos Metrikoje (toliau – LM). Šio laikotarpio šaltiniai yra ganėtinai gausūs ir kiekvienas išlikęs praeities liudijimas – faktoidas, gali būti panaudotas, kuriant skaitmenines prozopografines duomenų bazines¹⁵ ir jas naudojant tyrimams. Teismų, administracinė ir centrinė pareigūnų grupė pasirinkta dėl savo universalumo. Dėl gajaus pareigybių akumuliacijos reiškinių LDK to paties asmens, turėjusio kelerias pareigas, prozopografiniai duomenys gali būti pritaikomi tiriant įvairesnes temas¹⁶.

LM pasirinktas kaip vienas iš tyrimų objektų taip pat dėl to, kad Metrikos knygų publikavimo strategija sudaro palankias galimybes taikyti prozopografinį metodą XVI a. tyrimuose ir edukacijoje, šiuo metu didelė dalis skaitmeninės tekstinės informacijos istorikui yra pasiekama taikant OCR technologiją¹⁷. LM publikacijų mokslinis aparatas optimizuoja duomenų surinkimą, juos galime susisteminti naudodami kompiuterines duomenų bazių programas, tokias kaip „Microsoft Access“, MySQL, „FileMaker“ ir kitas, – be didesnių informatikos žinių.

Jau XX a. septintame–aštuntame dešimtmečiuose istorikai įžvelgė prozopografinio metodo taikymo, pasitelkus kompiuterinę duomenų analizę, potencialą¹⁸. Priešingai nei pirmosiomis duomenų bazėmis, šiuolaikinėmis programomis naudotis yra kur kas paprasčiau ir istoriko kompiuteryje gali tilpti kelios duomenų bazės¹⁹. Ekstensyvus LM publikavimas ir technologinė pažanga leidžia istorikui apdoroti didesnius duomenų kiekius ir dėl to kiekybiniai tyrimo metodai LDK tyrinėjančiam istorikui yra lengviau prieinami. Tai lėmė, kad straipsnyje analizuojamos publikuotos LM knygos, nes iš jų galime efektyviau surinkti duomenis į istoriko personalizuotą skaitmeninę duomenų bazę.

¹² A. Ragauskas, 2002, p. 40; L. Stone, 1971, p. 46–47.

¹³ D. Milinkevičiūtė, 2020, p. 9. Autorė sudarė 1803–1832 m. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesorių kolektyvinę biografiją.

¹⁴ A. Jurkevičius, 2019, p. 24. Autorius tyrė LDK regioninį elitą, taikydamas prozopografinį metodą.

¹⁵ M. Pasiņ, J. Bradley, 2015, p. 86–97; M. Kowaleski, 2021, p. 311–332; C. E. Liberman, M. Kowaleski, 2018, p. 1–21. Skaitmeninė prozopografija daugiausia dėmesio skiria įvairių paminėjimų, susijusių su asmenimis, rinkimui, nes šiuolaikinės teksto nuskaitymo, duomenų analizės programos ir paieškos mechanizmai, tokie kaip „WordPress“ arba „Omeka S“, naudoti „Medieval Londoners“ projekte, tai palengvina.

¹⁶ I. Mathieu, M. Mique, A. Tchounikine, 2020, p. 172. 2014–2018 m. vykusį programą „ANR Europange“, kurioje dalyvavo istorikai ir informatikos mokslo specialistai, kūrė Anžu dinastijai tarnavusių dvaro, teismo ir administracijos pareigūnų duomenų bazę.

¹⁷ 2021 m. 34-ias publikuotos Lietuvos Metrikos knygos tapo prieinamos ir skaitmeniniu pavidalu: <http://dev.metrika.ldkistorija.lt/>

¹⁸ R. Evans, 1986, p. 383; D. Geuenech, 1986, p. 405. Pavyzdžiui, 1983 m. Freiburge pradėta kaupti duomenų bazė, skirta įvairiems Viduramžių tyrimams. Ši bazė teikė informaciją apie 400 000 Viduramžiais gyvenusių asmenų ir iliustravo prozopografijos potencialą, tačiau reikalavo didelių technologinių išteklių.

¹⁹ R. Mathisen, 2007, p. 123.

Darbo chronologija pasirinkta pagal šaltinių, tinkančių atskleisti metodo kiekybinį potencialą, atsiradimą. Pirmoji LM Viešųjų reikalų knyga, kurioje yra 1 528 kariuomenės surašymai, žymi darbo chronologinę pradžią. Šis kariuomenės surašymas yra praverčius prozopografinį metodą taikantiems istorikams, nes leidžia identifikuoti asmenis ir atskleisti jų ekonominį, karinį ir socialinį potencialą²⁰. Vienas tokių pavyzdžių – „Continental Origins of English Landholders“ arba COEL, kurioje pateikiami 1066–1220 m. laikotarpio Anglijos žemvaldžių prozopografiniai duomenys²¹. Darbo chronologijos pabaigą žymi 1564–1566 m. reforma, nes įkurti žemės, pilies, pakamario teismai pradėjo produkuoti naujus šaltinių blokus, o pati reforma pradėjo teisminės ir politinės valdžios atskyrimo procesą, kuris paveikė pareigūnų sluoksnį. LM kaip šaltinio bloko galimybės atsakyti į prozopografinį klausimą pasikeičia po reformos teismų archyvams perėmus turtinių, civilinių, kriminalinių bylų kaupimo funkcijas.

1. Prozopografinis klausimynas

Prozopografinio tyrimo strategija yra dvipakopė – duomenų surinkimas ir jų analizė. Pirmoji pakopa susiformavo kartu su vartojimu prozopografijos termino, kuriuo ilgą laiką buvo apibūdinami didaktinio pobūdžio biografijų rinkiniai²², tokie kaip 1537 m. *Prosopographiarum libri quator, in quibus personarum illustrium descriptiones aliquot seu imagines ... continentur*, 1565 m. Bazelyje išleista *Prosopographia heroum atque illustrium virorum totius Germaniae*, 1573 m. Antonie du Verdier *La Prosopographie ou Description des personnes insignes qui ont esté depuis le commencement du monde, avec leurs effigies*, ir kiti²³. Pirminis prozopografinio klausimyno tikslas – identifikuoti asmenį. Klausimas, kas yra asmuo, sudaro prozopografinio klausimyno pagrindą. Šaltiniuose neaptikus konkretaus asmens įvardijimo, ieškoma giminytės, pareigybinių ryšių, kurie leistų apčiuopti asmens vietą tiriamoje grupėje. Klasikinės prozopografijos pavyzdyje „*Prosopographia Imperii Romani*“ matome, kad, siekiant identifikuoti asmenis, duomenų ieškoma ne tik naratyviniuose ar dokumentiniuose šaltiniuose, bet ir monetose bei inskripcijose²⁴. Taigi šaltiniuose randame keturių rūšių duomenų, kurie svarbūs siekiant sudaryti klausimą: asmeninių – genealoginių, socialinių – tinklo, politinių – karjeros, ekonominių – žemėvaldos²⁵.

Pagrindinė prozopografinio klausimyno problema – empirinės medžiagos sporadiškumas, todėl šaltinių bazė turi lemiamą įtaką prozopografinio klausimyno sudėtingumui. Išskyla fundamentali metodologinė problema, nes pavieniai identifikavimo atvejai neatspindi kompleksinio istorinio paveiklo, norint gauti kokybiškas išvadas iš prozopo-

²⁰ Vilhelmo Užkariautojo įsakymu surašyta 1086 m. „Paskutiniojo teismo knyga“. Orig. „Domesday book“, kurioje suregistruoti mokesčius mokantys Anglijos ir dalies Velso kilmingųjų dvarai tapo vienu iš pagrindinių šaltinių, sudarant prozopografinę kompiuterinę duomenų bazę.

²¹ K. S. B. Keath-Rohan, D. E. Thorton, 1996, p. 226.

²² D. Smythe, 2008, p. 1.

²³ N. Bulst, 1986, p. 1.

²⁴ W. Eck, 2010, p. 4.

²⁵ K. Verboven, M. Carlier, J. Dumolyn, 2007, p. 55–56.

grafinio klausimyno, reikia išplėsti atvejų (asmenų) aibę ir statistiniais, onomastiniais²⁶ metodais apdoroti duomenis. Kita vertus, jeigu šaltinių bazė tinkama, prozopografiniame tyrime galime naudoti platesnius klausimynus, kurie leidžia sumažinti tiriamų atvejų skaičių.

Onomastinis elementas organiškai tapo neatsiejama prozopografinio klausimyno dalimi, nes vardas teikia informaciją, kuri ne tik įvardija asmenį, bet ir kartais leidžia atskleisti etninę, konfesinę ir net socialinę priklausomybę²⁷. Be to, XVI–XIX a. dažniausiai buvo rašomos žymių žmonių prozopografijos, tai yra asmenų vardai jau būdavo žinomi prieš renkant kitą medžiagą. Kita vertus, onomastinis elementas reikalauja daugiausia istoriko, kuriančio skaitmeninę duomenų bazę, darbo, nes šiuolaikinių paieškos variklių ir duomenų bazių gebėjimas identifikuoti asmenį iš šaltinyje esančio asmenvardžio variantų yra labai ribotas²⁸. Naujosios prozopografijos²⁹ kontekste būtent identifikatorius yra svarbiausia duomenų bazės dalis, aplink kurią klijuojama kita informacija.

Biografiniai – genealoginiai duomenys sudaro reikšmingą klausimyno dalį, nes žvelgdami į metodo genezę matome, jog ankstyvosios prozopografijos buvo trumpų biografijų rinkiniai. Tik nuo XX a. pirmos pusės biografijose ir prozopografijose keliami tikslai ir duomenų analizė, siekiant tų tikslų, pradėjo skirtis. Biografai susidomėjo vidinėmis žmogaus motyvacijos priežastimis ir aplinkos įtaka psichologiniam tiriamojo profiliui³⁰, o prozopografinį metodą taikantys istorikai ėmė ieškoti dėsnių, veikiančių tiriamą asmenų grupę ar visuomenės sluoksni. Pirmieji ieško unikalių žmogaus gyvenimo epizodų, antruosius domina bendrybės, atskleidžiančios tam tikrą struktūrą ir jos raidos tendencijas³¹.

Ankstyvoje LDK istoriografijoje turime pavyzdžių, kurie atskleidžia istorikų susidomėjimą asmenų politine karjera. 1885 m. Jozefas Wolffas sudarė LDK senatorių ir urėdininkų sąrašą³², kiek vėliau I. Malinovskis, analizuodamas Ponų Tarybos instituciją, savo darbe pateikė ne tik pareigūnų, bet ir atskirą asmenų sąrašą, kuriame buvo duomenys apie asmenų turėtas pareigas per visą karjerą³³. Tai struktūruoto prozopografinio klausimyno užuomazga, nes naudojama, nors ir menka, genealoginė medžiaga (giminės kartos) kartu su asmens karjerą atspindinčiais duomenimis.

Andrzejus Rachuba ir Henrykas Liulewiczius vadovaujasi panašiais principais sudarydami LDK centrinių, regioninių pareigūnų sąrašus³⁴. Šių istorikų daugiatomis darbas sudarytas pareigybinio principu. Greta pareigų gavimo datų pažymima, jeigu žinoma, mirties data ir žmonos tapatybė. Kadangi duomenys buvo kaupti kaip pagalbinė medžiaga istorikams, o ne duomenų bazė specifiniam prozopografiniam tyrimui, šio sąrašo

²⁶ Ibidem, p. 44.

²⁷ H. Rüchtig, 1986, p. 215.

²⁸ J. Akoka, I. Comyn-Wattiau, C. du Mouza, 2020, p. 6.

²⁹ J. Bradley, Sh. Harold, 2005, p. 5.

³⁰ R. E. Beringer, 1978, p. 69.

³¹ K.S.B. Rohan Keats, 2007, p. 95.

³² J. Wolff, 1885, 354 p.

³³ I. Malinovskij, 1912. CH. 2, 492 p.

³⁴ H. Liulewicz, A. Rachuba, 1994, 255 p.; H. Liulewicz, A. Rachuba, 2001, 764 p.; H. Liulewicz, A. Rachuba, 2009, 686 p.; H. Liulewicz, A. Rachuba, 2015, 360 p.

sudarytojai laikosi konservatyvios pozicijos dėl klausimyno strategijos ir daugiausia dėmesio skiria pareigybių sistemai.

Kalbėdami apie pareigybių sistemą, lietuvių istorikai dažnai pasitelkia dalinį prozopografinį metodą analizuodami tam tikrą politinį reiškinių ar instituciją tiriamuoju laikotarpiu. Vienas iš pirmųjų tokio principo tyrimų buvo Egidijaus Banionio darbas „Lietuvos pasiuntinybių tarnyba XV – XVI a.“, kuriame autorius analizuoja pasiuntinių grupę ir chronologiškai pateikia asmenų, dalyvavusių pasiuntinybėse, sąrašą, kuriame aktualizuotos asmens turėtos pareigos³⁵. Darius Vilimas savo darbe „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)“, analizuodamas žemės teismų kūrimosi raidą, taip pat taikė dalinį prozopografinį metodą sudarydamas asmenų, tiriamuoju laikotarpiu ėjusių žemės teismo teisėjo, pateisėjo ar raštininko pareigas, sąrašą³⁶.

Socialinių ir ekonominių klausimų įtraukimą į prozopografinius klausimynus padiktavo XX a. besivystantis sociologijos mokslas. Sociologai domėjosi socialiniais tinklais ir ryšiais tarp asmenų, o dėl marksistinės filosofijos įtakos pradėjo skirti daugiau dėmesio ekonominiams veiksniams ir jų poveikiui socialinei struktūrai. Vienas iš ankstyvų tokios prieigos pavyzdžių būtų Čarlzo Beardo *Amerikos tėvų* turto analizė siekiant rekonstruoti Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) nepriklausomybės siekio motyvaciją³⁷. JAV pilietinio karo istorikas Richardas E. Beringeris, tirdamas Konfederacijos kongreso sudėtį, daug dėmesio skyrė išrinktųjų narių turto analizei³⁸. Nagrinėjant XVI a. LDK bajoriją ekonominiu atžvilgiu dera supaprastinti turto sąvoką ir analizuoti paveldėtą, įgautą, prarastą žemėvaldą, nes XVI a. LDK dar neturime paplitusių bajorijos turto ataskaitų. Teismų bylose, kariuomenės surašyme, valdovo beneficijoje fiksuojamas žemės valdos dydžio kismas leidžia išlaikyti pusiausvyrą tarp kiekybinio tyrimo ir kokybinių rezultatų.

Kalbėdami apie XVI a. LDK socialines struktūras susiduriame su tam tikromis metodologinėmis problemomis, nes LDK buvusi sistema sunkiai pasiduoda modeliavimui, kuris būtinas atliekant kiekybinius tyrimus. Socialinio tinklo paieškas apsunkina tai, kad LDK visuomenė egzistavo netikro feodalizmo arba *bastard feudalism* sąlygomis. Neišsivystęs vasaliteto institutas neleidžia rekonstruoti feodaliniiais pagrindais susidariusio socialinio tinklo, o netradiciškai besivystančią klientelinę sistemą galima užčiuopti tik aukščiausiame valdžios sluoksnyje XVI a.³⁹ LDK istoriografijoje šią problemą galime spręsti įsivesdami politinės grupuotės terminą. Šių sudėtingų darinių egzistavimo pagrindas buvo giminystės ryšiai, politiniai, ekonominiai, teisiniai interesai ir net didikiškasis rivalizmas. Situaciją komplikuoja ir tai, jog asmenys, susisaistę giminystės ryšiais, galėjo priklausyti skirtingoms politinėms grupuotėms ir ši struktūra laikui bėgant kito. Norint ją atsekti, svarbus socialinis prozopografinio klausimyno aspektas, ieškant artimų asmenų. Pavyzdžiui, nagrinėdami testamentuose įvardytus vaikų globėjus, testamentą vykdytojus, bylose minimus liudytojus, galime atsekti tam tikrą palankių asmenų ratą

³⁵ E. Banionis, 1998, 415 p.

³⁶ D. Vilimas, 2006, 288 p.

³⁷ L. Stone, 1971, p. 50.

³⁸ R. Beringer, 1978, p. 211–220.

³⁹ S. Kattering, 1992, p. 40; R. Ragauskienė, 1999, p. 16–44; R. Ragauskienė, 2000, p. 237–265.

ir, nors tai nepateikia išsamaus socialinio voratinklio⁴⁰, šie duomenys suteikia stabilų pagrindą tolesnei analizei.

Taigi, atsižvelgdami į apibūdintas duomenų kategorijas, galime sudaryti prozopografinį klausimyną, kuris leistų geriau pažinti LM kaip duomenų bazę:

1. Asmeniniai – genealoginiai duomenys

- a. Vardas, jo variantai šaltiniuose.
- b. Gimimo, mirties datos.
- c. Sutuoktinis.
- d. Vaikai.

2. Politiniai – karjeros duomenys.

- a. Administracinės pareigybės.
- b. Teisminė veikla.
- c. Pasiuntinybės.

3. Ekonominiai – žemėvaldos duomenys.

- a. Paveldėta.
- b. Prarasta.
- c. Įgauta.

4. Socialinis ratas

- a. Aukštesnio statuso asmenys.
- b. Žemesnio statuso asmenys.

2. Asmeniniai – genealoginiai duomenys Lietuvos Metrikoje

LM yra šaltinių blokas, sudarytas iš įvairių rūšių aktų, atveriančių galimybę identifikuoti pavienius asmenis arba sporadiškas jų grupes. Šiame kontekste išsiskiria LM pirmojoje surašymų knygoje esantis LDK kariuomenės surašymas⁴¹, kuris pateikia asmenų, įeinančių į Ponų Tarybą, vardyną. Asmenys įvardijami naudojant įvairias vardų sistemas: vardą ir giminės vardą, vardą ir tėvavardį, tik vardą arba tik giminės vardą, arba asmuo įvardijamas naudojant visus tris elementus. 1528 m. kariuomenės surašymo struktūra yra atspirties taškas, renkant prozopografinę medžiagą, nes yra pateikti regioninės bajorijos pavietų, kaimų ir parapijų sąrašai. Turinio požiūriu šaltinis yra lakoniškas, nes surašyme pateiktos tik dalies asmenų administracinės pareigos bei įvardijami dvaro ir žemės išdininkai, tačiau pateikta 40 asmenų imtis leidžia sudaryti tiriamų asmenų grupę. Šaltinis nėra iškalbus, egzistuojantys giminystės ryšiai minimi retai ir sporadiškai. Dalį jų galime implikuoti iš tėvavardžių ir giminės vardų, kartais greta įvardijimo minimos tėvo pareigos, tačiau apibendrinant – tai nėra pakankamas šaltinis siekiant surinkti genealoginio pobūdžio duomenis. Surašymas liudija apie asmens veiklą, bet, jo neradę, asmens mirtį galime tik implikuoti.

Ponių, vaivadienių, seniūnienių sąrašas, kuriame daugiausia minimos našlės, įvardytos pagal vyro vardą, leidžia kelti prielaidą, kad jų vyrai yra mirę iki 1529 m. Žinoma, ir

⁴⁰ W. D. Nooy, 2003, p. 313–317.

⁴¹ Lietuvos Metrika (1528), 1-oji Viešųjų reikalų knyga, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 22–23.

šiuo atveju egzistuoja ryški paklaida, pavyzdžiui, Elžbietos Radvilienės vyras, Vilniaus vaivada Mikalojus Mikalojaitis Radvila, mirė 1522 m., todėl nemažai šaltinių dar iki kariuomenės surašymo liudijo apie šio didiko mirtį, o Palenkės vaivados Jono Kostevičiaus atveju našlės paminėjimas šaltinyje susiaurina mirties datos paieškos chronologines ribas. Taigi šis šaltinis genealoginiu požiūriu visgi atlieka tam tikrą „švyturio“ funkciją, chronologiškai apribodamas kai kurių asmenų mirties datų paiešką. Žinoma, į tą pačią kategoriją papuola įvairūs šaltiniai – našlių bylinėjimasis dėl turto, aukštų pareigų suteikimas kitam asmeniui – leidžiantys numanyti mirties datą, bet kariuomenės surašymo atveju svarbus kiekybinis informacijos pobūdis: viename šaltinyje galima patikrinti grupės asmenų mirties datas, jeigu šios nėra užfiksuotos pavieniuose aktuose.

Administracinių pareigybių požiūriu kiek iškalbingesnis valdovo šaukimas Ponų Tarybai 1536 m., kuriame randame išsamų Vilniaus ir Trakų pavietuose esančių vietininkijų administratorių sąrašą⁴², leidžiantį identifikuoti ne tik svarbiausius, bet ir žemesniojo sluoksnio administracijos pareigūnus. Kadangi šaukimo sąrašas lakoniškas, apie genealoginę medžiagą kalbėti keblu, įvardytas tik Trakų vaivados ir Semeliškių laikytojo giminytės ryšys, pažymėjus, jog antrasis yra jaunesnysis⁴³. Šie kiekybinio pobūdžio aktai LM leidžia lengviau identifikuoti asmenų grupes pildant prozopografinį klausimyną. Aišku, susiduriame su duomenų trūkumo ir tęstinumo problemomis, nes LM neturime reguliariai pasitaikančių tokio pobūdžio šaltinių, leidžiančių tirti pasirinktą asmenų grupę platesnėse chronologinėse ribose.

Plačius pareigybinius sąrašus randame valdovo laiškuose dėl sidabrinės rinkimo, karo ir kitų administracinių reikalų Viešųjų reikalų knygoje⁴⁴. Adresatas įvardijamas tik pareigybe arba tik asmenvardžiu. Laiškai nėra labai iškalbūs renkant duomenis, nes, geriausiu atveju, pateikia asmens vardo formą, liudija apie asmens veikimą istoriniame laike, o prozopografiniu požiūriu sudarytą eklektišką asmenų grupę vienija tai, kad jie yra valdovo įsako adresatai⁴⁵. Kita vertus, šiose knygoje yra nemažai valdovo laiškų, skirtų paskiroms pareigūnų grupėms, kaip antai rotmistrams⁴⁶, seniūnams⁴⁷, vėliavininkams⁴⁸, maršalkoms⁴⁹. Šaltinis ne tik pateikia kelių asmenų vardus ir pareigas grupėje, bet ir apibūdina kai kurias jų funkcijas. Valdovo laiškai leidžia sistemiškai identifikuoti grupes, neieškant pavienio asmens paminėjimo.

Nors ir susiduriame su kiekybinio pobūdžio šaltinių trūkumų LM, tačiau asmenis pareigybiniu principu galime identifikuoti įvairių valdovo išduotų aktų testacijose, kuriose dažnai minimi svarbūs to meto politiniai veikėjai. Dėl nuolatinės valdovo politinės

⁴² Lietuvos Metrika (1506–1539), 7-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, Nr. 373, p. 608–610.

⁴³ Ibidem, p. 609.

⁴⁴ Lietuvos Metrika (1553–1567), 7-oji Viešųjų reikalų knyga, parengė A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 205 p.

⁴⁵ Ibidem, Nr. 1, Nr. 3, Nr. 14, Nr. 24 ir kt.

⁴⁶ Ibidem, Nr. 18, Nr. 58, Nr. 61, Nr. 96 ir kt.

⁴⁷ Ibidem, Nr. 20, Nr. 34, Nr. 48, Nr. 69 ir kt.

⁴⁸ Ibidem, Nr. 19, Nr. 63 ir kt.

⁴⁹ Lietuvos Metrika (1552–1561), 37-oji Užrašymų knyga, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 15, p. 108. Karinis raštas.

ir teisminės veiklos testacijos funkcionuoja kaip tęstiniai pareigūnų sąrašai ir tai yra paranku ieškant asmenų mirties datų. Visgi nagrinėjant valdovo aktų testacijas iškyla problema – minima gana siaura, kintanti svarbių pareigūnų imtis. Pavyzdžiui, 1533 m. valdų perdavimo patvirtinimo akte testacijose minimi Vilniaus vyskupas Jonas, Vilniaus vaivada, kancleris Albertas Goštautas, Trakų vaivada, didysis maršalka Jonas Jonaitis Zaberezinskis, Vitebsko vaivada, valdovo maršalka Motiejus Vaitiekaitis Kločka, Palenkės vaivada, valdovo maršalka Jonas Bogdanavičius Sapiega, žemės išdininkas Ivanas Hornostajus⁵⁰. Ir tais pačiais metais surašytoje valdovo ir Ponų Tarybos sprendimo testacijoje minimi tik Albertas Goštautas ir Motiejus Vaitiekaitis Kločka⁵¹. Valdovo aktų testacijos yra chronologiškai nuosekliausios ir pareigybiškai apibrėžtas prozopografinio pobūdžio šaltinis LM, tačiau parankus tik, tai įvardija L. Stone'as, elito prozopografijai sudaryti – testacijose retai minimi arba išvis neminimi žemesnę vietą pareigūnų hierarchijoje užimantys asmenys. Pavyzdžiui, 1529 m. privilegijoje Fiodorui Čartoriskui rengti turgų liudija Trakų vaivada, Vilniaus vaivada, Vilniaus kaštelionas, žemės maršalka⁵², o 1546 m. valdovo sprendimo byloje tarp Vasilijaus Ostrogiškio ir Beatos Ostrogiškienės testacijoje įvardijami Vilniaus vaivada, Trakų vaivada, Vilniaus kaštelionas, Trakų kaštelionas, žemės maršalka, dvaro maršalka⁵³ atspindi vyraujančią tendenciją.

Teismo pareigūnų intuliacijos leidžia identifikuoti žemesnę vietą pareigūnų hierarchijoje užimančius asmenis. Pavyzdžiui, komisorių teismo bylose surašyti asmenys įeina į platesnę sociopolitinę grupę, apie kurią duomenų valdovo aktų testacijos nepateikia. Valdovo maršalkos Motiejaus Vaitiekaičio Kločkos teismo intuliacijose randame minimumus valdovo maršalkas, kuchmistą⁵⁴, Vilniaus arklidininką⁵⁵, vietininkijų laikytojus⁵⁶, Trakų pilininką⁵⁷, Vilniaus arklidininką⁵⁸ ir kitus. Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus teismo testacijose taip pat minimi vietininkai, laikytojai, valdovo ir karalienės dvarionys ir kiti regioniniai pareigūnai⁵⁹.

Biografinių duomenų paieška LM, priešingai nei identifikuojant asmenis, kai galime pasitelkti kiekybinius duomenų rinkimo metodus dėl dažno asmenų įvardijimo aktuose grupėmis, reikalauja kokybinės prieigos, nes LM paieškos gaires formuoja atvejais – asmuo. Dėl šios priežasties susiduriame su dvilype problema – LM esančio akto informatyvumo ir aktų kiekio problema skirtingo asmens atveju. Neabejotina, LM yra aktų,

⁵⁰ Lietuvos Metrika (1530–1536), 17-oji Užrašymų knyga, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, Nr. 368, p. 355.

⁵¹ Ibidem, Nr. 409, p. 397.

⁵² Lietuvos Metrika (1547), 22-oji Užrašymų knyga, parengė A. Blanusta, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010, Nr. 5.9, p. 23.

⁵³ Lietuvos Metrika (1546–1547), 29-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilarienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016, Nr. 14, p. 35–36; Nr. 15; Nr. 16; Nr. 17.

⁵⁴ Lietuvos Metrika (1528–1547), 6-oji Teismų bylų knyga, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1995, Nr. 207, p. 132.

⁵⁵ Ibidem, Nr. 45, p. 52.

⁵⁶ Ibidem, Nr. 216, p. 162.

⁵⁷ Ibidem, Nr. 86, p. 73.

⁵⁸ Ibidem, Nr. 87, p. 74.

⁵⁹ Lietuvos Metrika (1542), 11-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, Nr. 1, p. 6; Nr. 5, p. 9; Nr. 10, p. 12; Nr. 13, p. 14.

kurie leidžia surinkti dominančius duomenis apie vieną ar kitą asmenį ir išsamiai rekonstruoti šeimos sudėtį, tačiau baltųjų dėmių problemos negalime išvengti asmenų grupės kontekste. Ši problema iškyla, nes giminystės ryšius, mirties datas, testamentus nebuvo būtina fiksuoti LM, dėl to testamentas, esantis Metrikoje, yra labiau išimtis nei vyravusi tendencija. Kita vertus, asmens mirties ir palikimo dalybų atgarsių dažnai randame įvairiose teismo bylose, kurie labai svarbūs „naujosios“ prozopografijos kontekste⁶⁰.

Bylos dėl turto dalybų, jose minimi testamentai, valdovo patvirtinti testamentai yra informatyviausias genealoginio pobūdžio šaltinis, nes jų turinys apima šeimos sudėtį ir asmens mirties datas. Pavyzdžiui, 1532 m. valdovo sprendime dėl Stanislovo Iljiničiaus skolos Jonui Abramovičiui galime rekonstruoti beveik visą Bresto seniūno Jurgio Iljiničiaus šeimyną, šaltinyje minimi broliai Jonas, Šastnas ir velionis Stanislovas Iljiničius, taip pat minima sesuo, dėl kurios kraičio ir buvo skolingas Stanislovas Iljiničius⁶¹. Venclovo Kostevičiaus valdovo maršalkos, Kobrino seniūno testamente randame įvardytus vaikus Petrą ir Dorotėją bei žmoną Oną⁶². Paveldėjimo klausimas ilgai rezonuodavo įvairiose bylose metrikos aktuose, taip sužinome, kad Ona Iljiničiūtė buvo išteklėjusi už Trakų kašteliono Petro Stanislovo Kiškos⁶³. 1536 m. Konstantinas Abraomas Juzefovičius skyrė savo motinai Onai dvarą Trakų paviete vietoj velionio žemės išdininko Abraomo Juzefovičiaus testamentu paliktą 1/3 valdų; šiame dokumente minimi žemės išdininko sūnūs Konstantinas ir Jonas bei žmona Ona⁶⁴. Minėti dokumentai patogūs, nes atskleidžia šeimos sudėtį, tačiau kadangi aktų atsiradimo priežastis yra pareigūno mirtis, į pateiktus duomenis turime žvelgti retrospektyviai. Po velionio mirties aktų atsiradimo terminas labai įvairuoja, todėl kai kuriuose aktuose negalime tiksliai nustatyti mirties datos, pavyzdžiui, Konstantino Abramovičiaus Juzefovičiaus žemėvaldos klausimai, susiję su jo motina, buvo tvarkomi praėjus net 17 metų po tėvo mirties. Visgi Brastos seniūno Jono Jurgaičio Iljiničiaus testamentą valdovas patvirtina praėjus tik 5 mėnesiams nuo to, kai gulėdamas mirties patalė Iljiničius sudarė šį dokumentą⁶⁵. Tai rodo, kad šiuose aktuose galime rasti tiek gana tikslią asmens mirties datą, tiek priežastį.

Visgi žvelgdami per prozopografinę prizmę matome, jog informatyvių aktų, net susijusių su LDK pareigūnais, LM pasitaiko retai. Pavyzdžiui, 29 LM Užrašymų knygoje randame tik du pareigūnų testamentus – žemės išdininko Bohušo Bohovitinavičiaus ir valdovo maršalkos Jurgio Grigalaičio Astiko⁶⁶. Bylos tarp Vasilijaus Ostrogiškio ir Beatos Kosčielnos Ostrogiškienės dėl žemėvaldos klausimų, iškilusių po jos vyro Braclavos, Venicos seniūno Elijaus Ostrogiškio mirties, yra informatyvaus šaltinio pavyzdys, tačiau minėtoje

⁶⁰ M. Pasin, J. Bradley, 2015, p. 2–3.

⁶¹ Lietuvos Metrika (1530–1536), 17-oji Užrašymų knyga, parengė L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, Nr. 162, p. 187.

⁶² Ibidem, Nr. 310, p. 308.

⁶³ Lietuvos Metrika (1528–1538), 19-oji Užrašymų knyga, parengė A. Dubonis, Vilnius: Žara, 2002, Nr. 251, p. 151.

⁶⁴ Ibidem, Nr. 182, p. 184–185.

⁶⁵ Lietuvos Metrika (1536–1539), 20-oji Užrašymų knyga, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, Nr. 28, p. 69–72.

⁶⁶ Lietuvos Metrika (1546–1547), 29-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilarienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016, Nr. 59, Nr. 94.

Užrašymų knygoje bylų, kurios detalai apibūdintų giminystės ryšius įvairiais laipsniais (įvardijami tėvai, vaikai, jų žmonos), nėra daug⁶⁷. Bylų, apibūdinančių kelių kartų giminystės ryšius, imtis yra gerokai mažesnė nei pareigūnų, aktualu atsigręžti į bylas, kuriose minimas bent vienas iš ryšių. Tokiu atveju atliekamas darbas panašus į pirminę prozopografinę identifikaciją, kai atrankos kriterijumi tampa ryšys su tiriamais asmenimis. Šiame kontekste turime pažymėti, jog minėtų biografinių duomenų išlikimas LM yra gana atsitiktinis, visgi tai, kad aktuose dažniau minimi vyrai (30-ojoje Užrašymų knygoje aktuose minimos 85 moterys ir 701 vyras)⁶⁸, leidžia lengviau atsekti tėvus ir sūnus, o ne vedybinius ryšius.

3. Pareigybiniai – karjeros duomenys Lietuvos Metrikoje

Karjeros duomenys yra nuosekliausi LM. Įvardijant asmenį, minimos ir jo pareigos. Pagal aktų išdavimo metus galime sekti asmens karjerą. Absoliuti dauguma duomenų apie Vilniaus vaivados žemės laikytojus, seniūnus, vietininkus, vėliavininkus ir kitus vietinius pareigūnus 1528–1566 m. laikotarpiu yra gauta iš LM⁶⁹. Ši tendencija išryškėja ir sekant Trakų vaivadijos žemės pareigūnų karjeras⁷⁰, kiek mažesnė, tačiau reikšminga LM duomenų dalis taip pat naudojama įvardijant Žemaitijos vietinius pareigūnus⁷¹. Tai gi LM yra pagrindinis šaltinis nagrinėjant centrinės valdžios pareigūnus ir jų karjeras.

Pareigų paminėjimas yra asmens identifikacijos dalis, dėl to sudėtinga LM aktus, kuriuose dominuotų šie duomenys, priskirti konkrečiai kategorijai. Informatyviausios ir tiksliausios yra valdovo privilegijos, kuriomis suteikiama pareigybė. Šių dokumentų grupė tiksliausiai nurodo, kada asmuo galėjo gauti pareigas, dažnai pateiktos ir prieš tai jo turėtos pareigos. Dažnai privilegija atskleidžia ne tik pareigas gaunantį asmenį, bet ir jo pirmtaką. Kai Žygimantas Augustas užbaigė gana ilgai trukusį vakansijų laikotarpį 1542 m. paskirdamas naujus Vilniaus ir Trakų vaivadas bei Žemaitijos seniūnus, kartu buvo minimi velioniai Albertas Goštautas, Jurgis ir Jonas Radvilos, Jonas Jonaitis Zeberezinskis, Andrius Jokūbaitis Nemiraitis nurodant ir jų turėtas pareigas⁷². Tai ypač naudinga informacija, nes akte minimi duomenys leidžia determinuoti asmens karjeros viršūnę – LDK pareigos buvo suteikiamos iki mirties. Šiuose šaltiniuose užfiksuotas to meto visuomenės inertiškumas. Paplitęs pareigų akumuliacijos reiškinys, kai asmuo vienu metu galėjo turėti aukštas administracines, centrinės valdžios, valdovo dvaro titules ir žemesnes administracines pareigas, aktualizuoja tokio tipo aktus. Turinio atžvilgiu pareigas suteikiantys aktai yra panašūs ir pateikia labai apibrėžtus duomenis: gautas pareigas, gana tiksliai jų suteikimo datą ir prieš tai turėtas pareigas, – kuriuos galime apdoroti statistiniais ir kitais kiekybiniais metodais atvejų aibės kontekste.

⁶⁷ Ibidem, Nr. 16, p. 16–40; LM, 20-oji Užrašymų knyga, 2009, Nr. 39, p. 79.

⁶⁸ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага (1480–1546), Кніга запісаў 30, Мінск: Беларуская навука, 2008, p. 8.

⁶⁹ H. Liulewicz, A. Rachuba, 2004, p. 53–83.

⁷⁰ H. Liulewicz, A. Rachuba, 2009, p. 59–99.

⁷¹ H. Liulewicz, A. Rachuba, 2015, p. 61–77.

⁷² Малиновский, Иоаникий. Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского, Томск: Паровая типо-литография П. И. Макушина, 1901, с. 26.

Įdomios mažesnių seniūnijų, vietininkijų skyrimo tendencijos, nes tokios suteiktys turėjo ne tik administracinį, bet ir ekonominį pagrindą. Šios pareigos būdavo suteikiamos ne tik eiliniams bajorams, po kelias seniūnijas ir vietininkijas gaudavo ir aukščiausi valstybės pareigūnai, administravę vaivadijas, pavyzdžiui, 1532 m. lapkričio 3 d. Palenkės vaivada, valdovo maršalkai Jonui Bogdanovičiui Sapiagai valdovas suteikė Drohičino seniūno pareigas⁷³. Nors taikydami prozopografinį metodą daugiausia dėmesio skiriame duomenims, kuriuos galime apdoroti kiekybiškai, tačiau žvilgsnis į mažesnių administracinių pareigų suteikimą duoda kontekstinės informacijos. 1532 m. akte, suteikiančiame Gardinio pilininkui Simonui Odincevičiui Liubošanų valsčių, minima, jog laikytojo, valdovo maršalkos Jurgio Nemiraičio sveikata yra prasta ir jis nebegali eiti pareigų⁷⁴. Panašią situaciją atskleidžia valdovo privilegija valdovo dvarioniui Mikalojui Jonaičiui Techanovskiui – jis paskirtas Krėvos laikytoju, neseniai mirus Andriui Simonaičiui Epimachovičiui⁷⁵. Šiose privilegijose atsispindi karjeros tęstinumo ir rotacijos aspektai. Nors laikytojo, seniūno, vietininko pareigybės užima žemesnę vietą pareigūnų hierarchijoje, jos atskleidžia karjeros kryptį. 1533 m. valdovas, norėdamas apdovanoti taurininką Mikalojų Senkaitį Andriuševičių už nuopelnus, skyrė jam aukštesnį urėdą – suteikė Melniko seniūno pareigas⁷⁶. Šiuose aktuose atsiskleidžia rotacijos principas, kai minimas senasis ir naujai paskirtas pareigūnas, dažnai šios pareigos nebuvo skiriamos iki mirties⁷⁷. Matyti intensyvi šio laipsnio pareigų rotacija, liudijusi socialinio sluoksnio mobilumą, dinamiką, tai iliustruoja Ragažovo laikytojo pareigybės atvejis. 1557 m. Žygimantas Augustas laišku Motiejui Voitiechovičiui paskyrė Ragažovo pilį perduoti kunigaikščiui Ivanui Vasiljevičiui Solomierckiui 1557 m.⁷⁸, o 1559 m. Ragažovo laikytoju tapo jo brolis Bogdanas Vasiljevičius Solomierckis⁷⁹, Ivanas 1558 m. minimas jau kaip Mstislavlio seniūnas⁸⁰. Rotacijos spartai įtakos turėjo terminuotas seniūnijų ir vietininkijų suteikimas už paskolas valdovui, tokia rotacija pajvairina tiriamų asmenų aibę. Visgi, žvelgdami į šių privilegijų kiekį LM, galime teigti, jog šių neužtenka, norint sudaryti detalų LDK pareigybių žemėlapi. 37-ojoje Užrašymų knygoje iš 619 aktų randame 4 privilegijas, suteikiančias teisę administruoti pilis ar seniūnijas, 1 suteikiančią Kijevo vaivados pareigybę ir 4, perleidžiančias seniūnijas už paskolas valdovui, taip pat vieną iš valdovo privilegijų, suteikiančią Polocko pilininko pareigybę. Taigi 10 aktų per 11 metų nėra reprezentatyvi imtis, tačiau LM kontekste, kai daugumoje aktų asmuo minimas kartu su turimomis pareigomis, šio tipo šaltinis leidžia lengviau orientuotis, renkant pareigybinio pobūdžio duomenis. Turinio požiūriu LM knygos tarpusavyje taip pat skiriasi, todėl aktų, suteikiančių pareigybę, imtis įvairuoja kiekvienoje knygoje

⁷³ LM 17-oji Užrašymų knyga, 2015, Nr. 272, p. 274.

⁷⁴ Ibidem, Nr. 184, p. 206.

⁷⁵ Ibidem, Nr. 351, p. 342.

⁷⁶ Ibidem, Nr. 404, p. 391.

⁷⁷ Lietuvos Metrika (1552–1561), 37-oji Užrašymų knyga, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 380, p. 360.

⁷⁸ Ibidem, Nr. 103, p. 185.

⁷⁹ Ibidem, Nr. 296, p. 312.

⁸⁰ Ibidem, Nr. 160, p. 222.

Teisėjų ir pasiuntinių funkcijos glaudžiai susijusios su asmenų pareigomis – administratoriai atliko teisėjų funkcijas, didieji pasiuntiniai buvo svarbūs LDK pareigūnai, o eiliniai pasiuntiniai dažnai būdavo valdovo dvarionys ir smulkūs administratoriai⁸¹. Šie duomenys aktualūs, nes leidžia taikyti lyginamąjį metodą ir nustatyti asmens veiklos politinėje ir teisinėje sferose įtakos mastą jo karjerai, o tai atskleidžia rotacijos tendencijas – tiriamo sluoksnio atvirumą „naujiems žmonėms“.

E. Banionis, analizuodamas LM knygas, kaip pagrindinius tiriant LDK pasiuntinybių veiklą išskiria trijų grupių šaltinius: oficialūs tarpvalstybinių santykių dokumentai, pasiuntinybių įgaliojimo, apsauginiai ir pastočių raštai bei valdovo ir Ponų Tarybos susirašinėjimas⁸². Nors visų grupių šaltiniai teikia skirtingą kontekstinę informaciją, žvelgdami per prozopografinę prizmę, iš šių aktų galime išskaityti dominančius duomenis. Pavyzdžiui, net LM aktų pavadinimuose randami raktiniai duomenys – pasiuntinio vardas, išsiuntimo ir gavimo data⁸³, gali būti apdorojami tolesnėje analizėje.

Nagrinėdami valstybės pareigūnų prozopografinius duomenis, neišvengiamai susiduriame su jų teisminėmis funkcijomis, nes iki 1564–1566 m. reformos administratoriai disponavo teismine valdžia. Kita vertus, egzistavusios išimty, kaip antai teismų sistema Palenkės vaivadijoje ir įsigalintis vaivadų vietininkų teismų institutas, komplikuoja situaciją, sunku susisteminti duomenis, susijusius su visomis teisminėmis funkcijomis. Greta administratorių teismų funkcionavo vaivadų vietininkų teismai⁸⁴, įgaliotų teisėjų teismai ir savivaldos teismai. Tai diferencijavo pareigūnų sluoksnį, dėl to susiduriame su dideliu kiekiu skirtingų kintamųjų, kurie įvairiais atvejais gali prieštarauti vienas kitam. Pareigūnų grupės atžvilgiu patogiausia naudoti valdovo įgaliotų komisorių ir Ponų Tarybos teismų duomenis, nes komisorių ir Ponų Tarybos teismai buvo aukščiausio lygio teisminė instancija ir dalyvavimas juose turėjo ryškiausią poveikį pareigūno karjerai. Iliustratyviausias pavyzdys – 6-oji Teismų bylų knyga, fiksuojanti Motiejaus Vaitiekaičio Kločkos komisorių teismo darbą. Motiejaus Kločkos teisėjavimas šiame teisme buvo vienas iš reikšmingų veiksmų, lėmusių jo sėkmingą karjerą, kurią vainikavo Žemaitijos seniūno pareigybė. Knygoje taip pat matoma besikeičianti teismo komisijos sudėtis leidžia plačiau pažvelgti į pareigūnų teisminę veiklą. Ir nors susiduriame su knygomis, skirtomis tokių teismų veiklai fiksuoti⁸⁵, kartais jose minima tik nedidelė dalis dalyvavusių asmenų. Pavyzdžiui, 50-osios Teismų bylų knygos aktuose įvardijami trys nuolatiniai teisėjai ir minima keletas išimčių, kai teisėją pakeičia kitas pareigūnas⁸⁶. Žinoma, atsižvelgiant į istorinį kontekstą, kad 50-oji Teismų bylų knyga surašyta Vilniaus seimo sesijos metu ir apima siauresnę chronologiją nei Motiejaus Kločkos komisorių teismo knyga, nenuostabu, kad nematome intensyvios rotacijos teismo kolegijos viduje. Dėl to turime atkreipti dėmesį į atskiras valdovo teismo bylas, kuriose valdovas įgalio-

⁸¹ E. Banionis, 1998, p. 176–226.

⁸² Ibidem, p. 46.

⁸³ Ibidem, p. 47.

⁸⁴ J. Kiaupienė, 1992, p. 61–75; R. Ragauskienė, 2012, p. 463–481.

⁸⁵ Lietuvos Metrika (1565–1566), 50-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, 315 p.

⁸⁶ Ibidem, p. X.

ja tam tikrą pareigūną spręsti iškilusį ginčą. 47-ojoje Teismų bylų knygoje skirtingas bylas nagrinėti įgalioti maršalkos: Ostafijus, Grigalius Valavičiai, Markovo ir Medelių laikytojas Mikalojus Povilas Sapiega, taurininkas Motiejus Petkavičius⁸⁷. Nors tokių teismų veikla susijusi su valdovo maršalkų pareigybe, valdovas įgaliodavo ir kitus pareigūnus. 1560 m. bylas nagrinėti paskirti Trakų kaštelionas Grigalius Chodkevičius⁸⁸, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis, didysis etmonas Mikalojus Radvila Rudasis⁸⁹. 1533 m. valdovas sudarė komisorių teismą, į kurio sudėtį įėjo Bresto seniūnas Aleksandras Chodkevičius ir Gardino pilininkas Simonas Odincevičius⁹⁰. LM matomas gana platus spektras asmenų, kurie buvo valdovo įgaliojami atlikti teismines funkcijas. Duomenis apie minimus atvejus įvertinti lengviau nei, pavyzdžiui, administratoriaus teisėjavimą, kuris buvo administratoriaus funkcija, nes valdovo paskyrimas teisėjauti aukštos instancijos teisme, kaip ir dalyvavimas pasiuntinybėje, dažniau rezonavo tiriamo asmens gyvenime.

4. Ekonominiai ir socialiniai duomenys Lietuvos Metrikoje

Sistemindami ekonominius duomenis LM susiduriame su keliomis pagrindinėmis problemomis. LM aktuose dažnai pasitaiko bylų, kuriose nagrinėjami žemės perdavimo, prisiteisimo, pirkimo atvejai, kuriais galime užfiksuoti ir individualiu atveju išvelgti asmens žemėvaldos plėtojimo tendencijas, tačiau nėra paprasta nustatyti nominalų valdų nuostolį ar vertės padidėjimą ir palyginti kelis atskirus atvejus. Visgi 1528 m. kariuomenės surašymas pateikia universalų žemėvaldos vertės vienetą – išrengiamas raitelis nuo 8 valstiečių tarnybų⁹¹. Nors karinė prievolė atliekama nuo turimų valstiečių, valdovo pozicija rodo, jog žemėvalda buvo prievolės pagrindas. Bajorija privalėjo atlikti nustatytą karinę prievolę, nors *srašiniai* valstiečiai ir būtų išmirę – ponams liko jų turtas, kuriuo pasinaudojus galima atlikti karo tarnybą⁹². Tai rodo, jog šis (žemėvaldos) vienetas pakankamai stabilus ir patikimas. 1528 m. kariuomenės surašymas ekonominės analizės požiūriu tampa atspirties tašku, mėginant rekonstruoti žemėvaldos kismą. Žinoma, tokia metodologinė duomenų apdorojimo prieiga turi savo trūkumų, nes chronologiškai nutolstant nuo 1528 m. didėja turto vertinimo paklaida, juolab net 1528 m. duomenys pateikia tik oficialią, o ne tikrąją asmenų turtinę padėtį.

Ekonominių duomenų kontekste esame priversti derinti įvairių rūšių šaltinius. Iliustratyvi ir šaltiniotyriškai paranki yra Petro Stanislovaičio Kiškos situacija. Jis 1528 m., būdamas Polocko vaivada ir Drohičino seniūnas, išrengė 224 raitelius nuo savo dvarų

⁸⁷ Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, Nr. 106, Nr. 115, Nr. 124, Nr. 125, Nr. 127–129, Nr. 133.

⁸⁸ Lietuvos Metrika (1559–1563), 40-oji Teismų bylų knyga, parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, Nr. 74, p. 97.

⁸⁹ Ibidem, Nr. 76, p. 100–101.

⁹⁰ Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, Nr. 128, p. 78.

⁹¹ LM, 1-oji Viešųjų reikalų knyga, p. 12.

⁹² Lietuvos Metrika (1528–1538), 15-oji Užrašymų knyga, parengė A. Dubonis, Vilnius: Žara, 2002, Nr. 201, p. 108–109.

ir 1534 m. surašė testamentą. Nors 5–6 metų skirtumas gana didelis ir, kaip minima testamente, Petras Stanislovas Kiška sukaupe žemėvaldą paveldėdamas, ištarnaudamas bei pirkdamas, galima implikuoti, jog šio didiko turtas padidėjo, bet minimos skolos, kurias padengė sukauptu turtu, atskleidžia, kad sūnų Stanislovo, Petro, Mikalojaus ir dukters Sofijos paveldėtas turtas buvo mažesnis nei tas, kuriuo disponavo tėvas karjeros viršūnėje. Atsižvelgdami į kontekstines aplinkybes – Petras Stanislovaitis Kiška buvo gavęs 1532 m. apkarpytą Žemaitijos seniūniją ir Trakų kaštelionystę, o 1530 m. valdovas leido Petruui Stanislovaičiui Kiškai įkurti miestą Asvejos dvare ir jame rengti kassavaitinį turgų⁹³ (tai žymi reikšmingą turto didėjimą), galime prognozuoti, jog disponuota žemėvalda galėjo išaugti apytiksliai iki 250–275 raitelių. Taip pat turime atsižvelgti į kitus turto didėjimo faktorius: testamente pateikti dalybos reglamentai leidžia mėginti raitelių skaičių transformuoti į 6 000 kapų grašių. Kadangi paliekamas dovis našlei įvertinamas iki 2 000 kapų grašių ir testamente numatomas 1 000 kapų grašių kraitis dukteriai. Likusį turtą Petras Stanislovas Kiška įgaliojo egzekutorius padalyti lygiai tarp sūnų. Taigi matome, jog kiekvienam tenka 1 000 kapų grašių vertės žemėvalda⁹⁴. Nors toks žemėvaldos vertės įvertinimas grašiais yra naudingas sisteminant duomenis, taip pat reikia atsižvelgti į didelę skaičiavimo paklaidą skaičius pagrindus politine karjera, darant prielaidą, kad tarp karjeros ir ekonominio potencialo augimo egzistuoja tiesioginis priešastingumas. Skaičiavimo paklaidą galime sumažinti lygindami tarpusavyje daugiau duomenų apie atskirus atvejus ir išvesdami vidurkį, o tai leistų sukurti universalią vertinimo metodologiją, kuria galėtume tiksliau įvertinti XVI a. asmenų turto didėjimo ar mažėjimo tendencijas.

Jau rašėme, kad už seniūnijų ir vietininkijų skyrimo slypi ne tik politinis, bet ir ekonominis kontekstas, todėl jų suteikimą dera pažymėti ir ekonominių duomenų grafoje. Čia taip pat susiduriame su fundamentalia vertės nustatymo problema, kurią LM esantys duomenys leidžia spręsti. Vertę nustatyti ir pateikti seniūnijos ekonominį kontekstą leidžia valdovo suteiktys už suteiktas paskolas. Pavyzdžiui, 1560 m. Liubošanų valsčius atiduotas trejiems metams virtuvininkui Albertui Jasienskiui už valdovui duodamus 8 000 kapų grašių. Jei valdovui nepavyktų grąžinti skolos per nustatytą laiką, valsčius turėtų būti administruojamas Alberto Jasienskio, kol valdovas grąžins skolą⁹⁵, o 1561 m. kunigaikščiui Jurgiui Sluckiui duodama valdyti Babruisko pilis, dvaras, miestelis ir valsčius vieneriems metams už 12 000 kapų grašių tokiais pačiomis sąlygomis⁹⁶. Žinoma, ne visuose šaltiniuose apibrėžiamas laikas, kuris leistų tiksliau įvertinti įkeistos vietininkijos vertę. 1561 m. valdovo privilegijoje Stanislovui Andriejaičiui Davainai matome stambų seniūnijų ir vietininkijų perdavimą – Užpalių, Pienionių ir Obelių dvarai perduodami už 7 000 kapų grašių, o Pinsko, Kobryno pilys perduodamos už 5 000 kapų grašių, iki kol didikas sukaups minėtą sumą rinkdamas po 1 500 kapų lietuviškų grašių

⁹³ LM, 17-oji Užrašymų knyga, Nr. 51, p. 180–181.

⁹⁴ LM, 15-oji Užrašymų knyga, Nr. 186, p. 244–245.

⁹⁵ Lietuvos Metrika (1552–1561), 37-oji Užrašymų knyga, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 485, p. 413.

⁹⁶ Ibidem, Nr. 601, p. 447.

dalį nuo surinktų mokesčių per metus – tai leidžia daryti išvadą, jog valdos duotos valdyti aštuoneriems metams. Nors įkeistų vietininkijų pagausėjo Livonijos karo metu, kai iškilo būtinybė greitai surinkti dideles sumas pinigų, tačiau įkeistų valdovo dvarų LM randame ir ankstesniu laikotarpiu. Pavyzdžiui, 1532 m. Ivanui Jesmanovičiui leista išpirkti iš taurininko, Kauno seniūno Jono Mikalojaičio Radvilos už 1 000 kapų grašių įkeistą Vosyliškių dvarą, kol susigrąžins minėtą sumą⁹⁷. Visgi po kelių mėnesių patvirtintoje privilegijoje minėtas sprendimas anuliuotas ir Vosyliškių dvaras paliktas Jonui Mikalojaičiui Radvilai iki kol susigrąžins 1 000 kapų grašių sumą arba iki mirties⁹⁸. Šis aktas pateikia įdomios kontekstinės ekonominės informacijos – Jonui Radvilai minėtas dvaras buvo vertingesnis nei nurodyta suma, nes didikas priešinasi dvaro perleidimui kitam asmeniui už tą pačią sumą, kurią pats turėtų atgauti tik iš valdovo. Kontekstinė informacija naudinga nustatant smulkių administracinių vienetų vertę, nes matome, kad šaltinyje minima trumpalaikė vertė, už kurią įkeista, buvo mažesnė nei ilgalaikė nauda, kurią gaudavo asmuo, laikydamas minėtąjį dvarą.

LM kaip šaltinių blokas ne tik pateikia ekonominių duomenų, bet ir duoda raktą jiems perskaityti. Teismų aktai šiuo požiūriu vertingi šaltiniai, nes asmenys labiau suinteresuoti pateikti tikslesnius ekonominius duomenis nei atlikdami karo tarnybą. 1533 m. Ivano Jesmano byloje prieš Frydrichą Sapiegą atskleidžiamas įdomus ekonominis kontekstas. Ivanas Jesmanas kaltino Sapiegą užgrobęs jo dvarą, tačiau valdovas išsiaiškino, jog tai buvo Vilniaus vaivados Alberto Gotštauto teismo sprendimas – atiduoti šį dvarą už Frydrichui Sapiegai padarytą žalą. Ši žala buvo įvertinta 1 000 ir pusketvirtos kapos grašių ir 5 grašių suma. Už tai Ivanas Jesmanas turėjo atiduoti dvarą su 55 tarnybomis, tačiau, anot jo, Frydrichas neteisėtai užgrobęs dvarą su 100 tarnybų⁹⁹. Ivano Jesmano pareiškimė matome, jog Frydrichas Sapiega, anot ieškovo, neturėjo jokio teisinio pagrindo užimti dvarą. Tai, kad valdovas patvirtino Vilniaus vaivados sprendimą, rodo, jog 100 tarnybų gali būti prilyginama minėtai sumai. Skaičiuodami, kad nuo 8 tarnybų išrengiamas raitelis, matome, jog užgrobtos žemėvaldos vertė yra 12,5 raitelio. Tai kontrastuoja su Petro Stanislovaičio Kiškos testamento duomenimis, šie skaičiavimai yra artimesni Pirmajame Lietuvos Statute nustatyta 1 tarnybos – 10 kapų grašių žemėvaldos vertei¹⁰⁰. Duomenų įvairovė parodo, kad LM kaip duomenų bazėje esanti medžiaga leidžia sisteminti įvairaus pobūdžio duomenis apie pirktus, parduotus dvarus, išrengtus raitelius, skirtus dovius ir kitus žemėvaldos kitimo veiksnius. Matome, jog ekonominiams duomenims būdinga skaitinė išraiška, o toks duomenų tipas labai patogus modeliuojant duomenų bazę.

Su didelėmis problemomis susiduriame ieškodami socialinius ryšius apibūdinančių duomenų. Šie duomenys yra neformalūs ir jų egzistavimui nereikalingas teisinis įtvirtinimas, kurį atspindėtų LM aktas, be to, socialinis tinklas yra sparčiai kintanti laike struktūra, todėl net ir užfiksuota akte vienu metu, kitu metu jau gali būti pasikeitusi. Socialinių struk-

⁹⁷ LM, 17-oji Užrašymų knyga, Nr. 364, p. 267.

⁹⁸ Ibidem, Nr. 291, p. 288–289.

⁹⁹ LM, 17-oji Užrašymų knyga, 2015, Nr. 303, p. 301.

¹⁰⁰ I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, 2001, p. 236.

tūrų atspindžių galime aptikti testamentuose ir su jais susijusiuose aktuose. Pavyzdžiui, Bresto seniūnaičio Jono Jurgaičio Iljiničiaus testamente minimi pinigai, gauti iš Jono Zabezinskio, liudijantys tam tikrą ryšį tarp šių didikų¹⁰¹. Valdovo sprendime, skirtame Kijevo vaivada Andriui Jokubaičiui Nemiraičiui dėl Mikalojaus Zenavičiaus vaikų ir dvarų globos, taip pat aptinkamas tam tikras socialinis ryšys, egzistavęs tarp Andriaus Nemiraičio ir Mikalojaus Zenavičiaus, nors vaikai, kol buvo išnagrinėtas šis klausimas, turėjo būti globojami dėdės, Mstislavlio laikytojo Jurgio Zenavičiaus¹⁰². Išsamiai funkcionuojančią politinę grupuotę atskleidžia Mikalojaus Radvilos Juodojo testamentas, kuriame minima keletas svarbių LDK ir Lenkijos karalystės politinių veikėjų: Kijevo vyskupas Mikalojus Pacas, Vojnicos kaštelionas Janas Kristupas Tarnovskis, Trakų vaivada Mikalojus Radvila Rudasis, Kijevo vaivada Konstantinas Konstantinaitis Ostrogiškis ir dvaro maršalka Ostafijus Valavičius¹⁰³. Testamento liudytojų sąrašė taip pat minima daugelis Radvilos aplinkos žmonių: valdovo sekretorius, Vilniaus vaitas Augustas Rotundas, Vilniaus vietininkas Stanislovas Hamšėjus, Mikalojus Talvaiša, valdovo dijakas Mykolas Harbūrda ir kiti. Žinoma, siekiant nustatyti, koks tiksliai buvo ryšys tarp asmenų, reikalinga istorinė analizė, tačiau testamentuose esantys asmenų paminėjimai leidžia nubraižyti socialinį tinklą. Tam tikra asmenų grupuotė matoma Jono Mikalojaičio Kločkos 1553 m. testamente, kuriame minima velionio pusbrolio Žemaitijos seniūno Motiejaus Vaitiekaičio Kločkos valia palikti dvarus valdovui. Paminimi Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis, Žemaitijos vyskupas Venclovas Verbickis, Mikalojus Radvila Rudasis ir Mikalojus Radvila Juodasis, Ivanas Hornostajus ir Mikalojus Vaitiekaitis Narbutas¹⁰⁴. Dėl turėto ryšio su pusbroliu galime spėti, kad Motiejus Vaitiekaitis Kločka taip pat palaikė artimą ryšį su šiais asmenimis. Gana išsamus socialinių ryšių požiūriu yra Žemaitijos seniūno ir Trakų kašteliono Petro Kiškos testamentas, kuriame minimas socialinis tinklas-politinė grupuotė, kurią sudarė Vilniaus vaivada Albertas Goštautas, Vilniaus vyskupas Jonas iš didžiųjų kunigaikščių, Jonas Jurgaitis Hlebavičius, Ivanas Hornostajus, Jonas Domanovskis ir Vasilijus Čyžas, visi jie įvardijami kaip testamentu vykdytojai ar liudininkai¹⁰⁵. Ne toks išsamus, tačiau taip pat pateikiantis socialinės grupės dalį yra Venclovo Kostevičiaus testamentas, kuriame minimi Žemaitijos vyskupas Mikalojus Viežgaila, Valkavisko seniūnas Motiejus Ochmistraitis, o antspaudus po testamentu prispaudė Jonas Iljiničius, Andrius Lozka, Bresto teisėjas¹⁰⁶. Testamente taip pat pateiktas gana išsamus skolininkų sąrašas: taurininkas Jonas Radvilas ir jau minėtas Motiejus Ochmistraitis, nors skolininkų sąrašą, nustatant buvusį ryšį, dera vertinti atsargiai, nes šis greičiausiai buvo pagrįstas ekonominiais santykiais, kita vertus, tarp skolininkų turėjo egzistuoti pasitikėjimu grįstas ryšys, lėmęs apsisprendimą skolinti nemažas sumas.

Neformalių ryšių taip pat galime aptikti pilių, seniūnijų, vietininkijų suteiktyse. Pavyzdžiui, Aleksandrui Andriejaičiui Košerskiui suteikiama Gomelio pilis, užtarus Jur-

¹⁰¹ LM, 20-oji Užrašymų knyga, Nr. 28, p. 71.

¹⁰² LM, 17-oji Užrašymų knyga, Nr. 290, p. 288–289.

¹⁰³ LM, 50-oji Teismų bylų knyga, Nr. 40, p. 60–63.

¹⁰⁴ Ibidem, Nr. 137, p. 191.

¹⁰⁵ LM, 15-oji Užrašymų knyga, Nr. 186, p. 246.

¹⁰⁶ LM, 17-oji Užrašymų knyga, Nr. 310, p. 307–309.

giui Radvilai¹⁰⁷. Tai matyti ir žemesnio lygio pareigūnų atveju, pavyzdžiui, Stanislovas Mikalojaitis Nemėžio vėliavininko pareigas gavo užtarus Žemaičių vyskupui Mikalojui Viežgailai ir Palenkės vaivadaui Ivanui Bogdanovičiui Sapiegai¹⁰⁸; skyrus Kameneco vaito pareigas Griškai Ivanovičiui, minimas prieš tai buvęs vaitas Martynas Turas, Alberto Goštauto raštininkas¹⁰⁹. Žinoma, šiuose aktuose užfiksuoti gana abstraktūs ryšiai, kurie pasiduoda interpretacijoms, tačiau hierarchinių skirtumų tarp asmenų žinojimas leidžia išsamiau nagrinėti tiriamo sluoksnio funkcionavimą, o kalbant apie pareigūnų sluoksnį – ir valstybės funkcionavimą. LM medžiaga leidžia taikyti socialinio tinklo metodologinę analizę.

Išvados

1. LM minimi vardai, tėvavardžiai, pavardės leidžia greitai ir efektyviai identifikuoti asmenis. Teismų bylų aktų, privilegijų, testamentų intuliacijos ar testacijos leidžia identifikuoti mažas asmenų grupes, tuo metu buvusias šalia valdovo ar pareigūno, kurio valia buvo sudaromas aktas. Visgi dėl įvairių vardų formų asmenų identifikavimas pagal asmenvardžius reikalauja daugiausia istoriko darbo su šaltiniu – istorikas turi atrasti vardą ir susieti jį su tiriamu asmeniu.
2. LM duomenų srautas leidžia nustatyti pareigūno mirties datą metų tikslumu, pareigybių skyrimo aktuose dažnai užsimenama apie prieš tai pareigas ėjusio asmens mirtį, teismų bylų aktuose – apie velionius. LM nėra duomenų, fiksuojančių asmens gimimą, testamentuose įvardijami nepilnamečiai asmenys leidžia tik orientuotis, kad tam tikru metu asmuo buvo dar nepilnametis.
3. Testamentuose ir aktuose, kuriuose fiksuojami ginčai dėl paveldėjimo, esanti medžiaga leidžia rekonstruoti šeimos sudėtį ir įvardyti žmoną. Metrikoje teismo bylų aktuose aprašomas aktyvus našlių dalyvavimas teismo procesuose, dėl to plačiausiai nušviesti paskutiniai velionių santuokos atvejai.
4. LM gausu pareigūnų karjeras apibūdinančių duomenų. Metrikoje greta asmenvardžio minimos kelerios asmens turimos pareigos. Pareigybės paminėjimas, neturint asmenvardžių, gali būti naudojamas kaip identifikacijos pagrindas kuriant duomenų bazę.
5. LDK kariuomenės surašymas, bylinėjimasis dėl valdų, testamentai, valdovo suteiktys LM atskleidžia ekonominį asmenų gyvenimą. Visgi susiduriame su sistematizavimo problema, nes skirtinguose aktuose ekonominis potencialas matuojamas skirtingais vienetais: išrengiamais raiteliais, tarnybomis, kapomis grašių, dvarais. Tačiau skaitinė duomenų vertė palanki skaitmeninės duomenų bazės struktūrai, kai konkrečiu skaičiumi apibūdinamas turto dydis.
6. LM duomenų naudojimas, siekiant atkurti asmens socialinį tinklą, sukelia daugiausia problemų. Nors LM esančiuose testamentuose, pareigybių skyrimuose, rekomendu-

¹⁰⁷ Lietuvos Metrika (1535–1537), 19-oji Užrašymų knyga, parengė Darius Vilimas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009, Nr. 13, p. 66.

¹⁰⁸ LM, 17-oji Užrašymų knyga, Nr. 126, p. 165.

¹⁰⁹ Ibidem, Nr. 131, p. 165.

jant aukštesniam pareigūnui, galime atsekti neformalius ryšius tarp asmenų, minėtų aktų neužtenka visiškai rekonstruoti socialinį tiriamo asmens ratą. Kita vertus, dėl socialinio tinklo pobūdžio vienas šaltinis gali apibūdinti kelių asmenų socialinio tinklo dalį.

Bibliografija

- Akoka J., Comyn-Wattiau I., du Mouza C., 2020 – Jacky Akoka, Isabelle Comyn-Wattiau, Cédric du Mouza, „Conception de Bases de Données Prosopographiques en Histoire – Un Etat de l’Art“, in: *Revue ouverte d’ingénierie des systèmes d’information*, 2020, Vol. 1, No. 3, p. 1–19.
- Beringer R., 1978 – Richard Beringer, *Historical Analysis. Contemporary Approache to Clío’s Craft*, New York, Santa Barbara, Chicester, Brisbane, Toronto, 1978.
- Bulst N., 1986 – Neihart Bulst, „Zum Geganstand und der Methode von Prosopographie“, in: *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, Michigan, 1986, p. 1–17.
- Carney T. F., 1973 – T. F. Carney, „Prosopography: Payoffs and Pitfalls“, in: *Phoenix*, 1973, Vol. 27, No. 2, p. 156–179.
- Bradley J., Harold Sh., 2005 – John Bradley and Harold Short, „Texts into Databases: The Evolving Field of New-style Prosopography“, in: *Literary and Linguistic Computing*, 2005, Vol. 20, Suppl Issue, p. 3–24.
- Lieberman C. E., Kowaleski M., 2018 – Cuenca Esther Lieberman, Maryanne Kowaleski, „Omeka and Other Digital Platforms for Undergraduate Research Projects on the Middle Ages“, in: *Digital Medievalist*, 2018, Vol. 11, No. 1, p. 1–21.
- Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., Šmigelskytė-Stukienė R., 2016 – Artūras Dubonis, Darius Antanavičius, Raimonda Ragauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį: Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016.
- Eck W., 2010 – Werner Eck, „Prosopography“, in: *The Oxford Handbook of Roman Studies*, Oxford, 2010, p. 145–158.
- Evans R., 1986 – Ralph Evans, „The Analysis by Computer A.B Emden’s Biographical Register of Universities of Oxford and Cambridge“, in: *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, Michigan, 1986, p. 381–394.
- Geuenech D., 1986 – Dieter Geuenech, „Eine Datenbank zur Erforschung mittelalterlicher Personen und Personengruppen“, in: *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, Michigan, 1986, p. 405–417.
- Jurkevičius A., 2019 – Andrius Jurkevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioniniai valdžios elitai: Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių atvejai (1392–1579 m.): daktaro disertacija*, Vilnius, 2019.
- Kattering S., 1992 – Shanon Kattering, „Patronage in Early Modern France“, in: *French Historical Studies*, 1992, Vol. 17, No. 4, p. 839–862.
- Kiaupienė J., 1992, – Jūratė Kiaupienė, „Vilniaus vietininko Stanislovo Hamšėjaus 1559–1564 m. teismo knygos“, in: *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1992, t. 2, p. 61–75.
- Keats-Rohan K.S.B., Thorton D., 1996 – K.S.B. Keats-Rohan, David E. Thorton, „COEL and the Computer: Towards a Prosopographical Key to Anglo-Norman Documents“, in: *Medieval Prosopography*, 1996, Vol. 16, No. 1, p. 223–264.
- Keats-Rohan K.S.B., 2007 – K.S.B. Keats-Rohan, Biography, „Identity and Names. Understanding and Pursuit of Individual in Prosopography“, in: *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*, Essex, 2007, p. 139–181.
- Lilie R. J, Ludwig C., Zielke B., Pratsch T., 2013 – Ralph-Johannes Lilie, Claudia Ludwig, Beate Zielke, Thomas Pratsch, *Prosopographie der mittelbyzantinischen Zeit Online*, Berlin, New York, 2013.
- Mathieu I., Mique M., Tchounikine A., 2020 – Isabelle Mathieu, „Maryvonne Miquel et Anne Tchounikine, Les officiers des territoires angevins à la fin du Moyen Âge“, in: *Médiévales*, 2020, Vol. 78, p. 169–192.

- Mathisen R., 2007 – Ralph Mathisen, „Where are all the PDS’s? The Creation of Prosopographical Databases for the Ancient and Medieval World. A Short Manual of the Art of Prosopography“, in: *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*, Essex, 2007, p. 95–126.
- Milinkevičiūtė D., 2020 – Daiva Milinkevičiūtė, *Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803–1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija*: daktaro disertacija, Vilnius, 2020.
- Nooy W. D., 2003 – Wouter De Nooy, „Fields and Networks: Correspondence Analysis and Social Network Analysis in the Framework of Field Theory“, in: *Poetics*, 2003, Vol. 31, p. 35–69.
- Ragauskas A., 2002 – Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002.
- Ragauskienė R., 2012 – Raimonda Ragauskienė, „Vilniaus vietininkai ikireforminiame Vilniaus pilies teisme 1542–1566 m.: nuo Luko Bezskio iki Stanislovo Hamšėjaus“, in: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (sud.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, Vilnius, 2012, p. 463–481.
- Pasin M., Bradley J., 2015 – Michele Pasin, John Bradley, „Factoid-Based Prosopography and Computer Ontologies: Towards an Integrated Approach“, in: *Digital Scholarship in the Humanities*, 2015, Vol. 30, No. 1.
- Petrauskas R., 2003 – Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.
- Rüchtig H., 1986 – Heinrich Rüchtig, „Der Wechsel von Personnamen in einer spätmittelalterlichen Stadt. Zum Problem der Identifizierung von Personen und zum sozialen Statuts von Stadtbewohnern mit wechselnden oder unvollständigen Namen“, in: *Medieval Lives and the Historian: Studies in Medieval Prosopography*, Michigan, 1986, p. 215–226.
- von Heusinger S., Magnus-Platz A., 2021 – Sabine von Heusinger, Albertus-Magnus-Platz, „Prosopographie als Methode“, in: *Premodern Economic History*, 2021, No. 2, p. 28–38.
- Saviščevas E., 2010 – Eugenijus Saviščevas, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010.
- Schmid K., 1974 – Karl Schmid, „Programmatisches zur Erforschung der Mittelalterlichen Personen und Personengruppen“, in: *Frühmittelalterliche Studien*, Vol. 8, 1974, p. 116–130.
- Smythe D., 2008 – Dion Smythe, „Prosopography“, in: *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford, 2008, p. 176–181.
- Stone L., 1971 – Lawrence Stone, „Prosopography“, in: *Daedalus*, Vol. 100, No. 1, 1971, p. 46–79.
- Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E., 2001 – Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, Vilnius, 2001.
- Verboven K., Carlier M., Dumolyn J., 2007 – Koenraad Verboven, Myriam Carlier, Jan Dumolyn, „A Short Manual of the Art of Prosopography“, in: *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*, Essex, 2007, p. 35–69.
- Wolff J., 1885 – Józef Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1386–1795*, Kraków, 1885.
- Малиновский И., 1912 – Иоаникий Малиновский, *Рада Великого Княжества Литовского в связи с боярской думой древней России. (1492–1569)*, Томск, Ч. 2, 1912.
- [Malinovskij I., 1912 – Ioanikij Malinovskij, *Rada Velikogo Knyazhestva Litovskogo v svyazi s boyarskoj dumoj drevnej Rossii. (1492–1569)*, Tomsk, Ch. 2, 1912.]